

količinu teorijskog materijala korisnog za istraživanje uloge (digitalne) umreženosti u suvremenom hrvatskom društvu, a kompleksnost mikro-marko perspektiva koje se unutar toga materijala nalaze pruža mogućnost primjene na različite dimenzije individualnih i kolektivnih karakteristika društvenog života.

Krešimir Kroló
*Odjel za sociologiju,
Sveučilište u Zadru*

DOI: 10.5613/rzs.42.2.6

Deseta konferencija Europskoga sociološkog društva (»Društveni odnosi u turbulentnim vremenima«)

Ženeva, 7–10. rujna 2011.

Deseta konferencija Europskoga sociološkog društva (*European Sociological Association* – ESA) privukla je veći broj sudionika/ca od bilo kojeg prijašnjeg skupa u povijesti te organizacije. Ukupno 2364 priopćenja, izložena u 588 zasjedanja, organizatori su uokvirili naslovom *Društveni odnosi u turbulentnim vremenima*. Nedvojbeno je da takva odrednica dobro opisuje aktualno stanje europskih i globalnih društava, no mnogim se sudionicima/ama konferencije isprva činilo da grad u kojem je skup održan nije baš najprikladnije mjesto za raspravu o temama koje odabrani naslov podrazumijeva. S reputa-

cijom uspavanog središta međunarodnih organizacija i financijskog kapitala, peti najskuplji grad na svijetu jednostavno ne priziva slike i pojmove koje najčešće povezujemo s uzburkanim konotacijama odabranog naziva skupa.

Mjesto održavanja konferencije. Prilozi u biltenu koji su svakodnevno izdavali lokalni organizatori konferencije (Sveučilište u Ženevi i Švicarsko sociološko društvo) donekle su promijenili opisanu početnu percepciju. Iz njih se moglo doznati i to da se – mjereno švicarskim mjerilima – grad posljednjih godina našao u ozbiljnoj krizi: u njemu vlada nestašica stambenog prostora i najveća stopa nezaposlenosti, a nalazi se u kantonu koji se smatra najmanje sigurnim u Švicarskoj.

Konferencija ESA-e bila je prilika za upoznavanje s aktualnim stanjem sociološke struke na sveučilištu koje se u društvenim i humanističkim znanostima još uvijek povezuje s naslijeđem velikana poput Ferdinanda de Saussurea ili Jeana Piageta. Iako su na Sveučilištu u Ženevi danas akademski najzapaženiji programi poput međunarodnih odnosa, prava, astrofizike ili genetike, ono raspolaže i snažnim Odsjekom za sociologiju, koji zajedno sa svojim pododjelima (rodni studiji, demografija, socioekonomija, mediji) zapošljava ukupno 85 nastavnika/ca. Dio ženevskog Odsjeka za sociologiju je i interdisciplinarni znanstveni institut *I-Démo*, kojemu je dodijeljeno izdašno osmogodišnje financiranje projekta posvećenog proučavanju ranjivosti populacije iz perspektive životnog tijeka.

Izuzmu li se neugodnosti iznimno skupog smještaja i samog prijevoza do Ženeve, te povremene nagle izmjene rasporeda prostorija za izlaganje – gotovo očekivane na skupu ove veličine – može se reći da su organizatori/ce konferencije vrlo solidno obavili svoj posao. Sveučilište u Ženevi i Švicarsko sociološko društvo osigurali su uvjete u kojima je članstvo Europskog sociološkog društva moglo još jednom opravdati svrhovitost postojanja organizacije i povećati njezinu vidljivost na međunarodnoj sociološkoj i europskoj političkoj sceni.

Istraživačke mreže i interesi. Kad se ovo kaže, valja znati da je ESA, kao oblik međunarodnog organiziranja sociologa/inja, ipak nastala kao svojevrsna kontinentalna replika Međunarodnoga sociološkog društva (*International Sociological Association* – ISA), organizacije osnovane znatno ranije (1949.) i kojoj gravitira doslovno globalna sociološka populacija. ESA je, pak, osnovana tek 1992. godine, a temeljna joj je svrha pospješivati sociološka istraživanja, nastavu sociologije i komunikaciju o sociološkim temama koje se tiču europskih društava. Unatoč takvoj, u globalnom kontekstu ipak suženoj perspektivi, ESA-ine konferencije privlače sve veći broj sudionika/ca: dok ih je na prvoj konferenciji 1992. u Beču bilo samo 630, na konferenciji u Ženevi bilo je više od 2800 registriranih sudionika/ca, što počinje biti usporedivo s ISA-inim svjetskim sociološkim kongresima (na posljednjem, održanom 2010. u Göteborgu, bilo je nešto više od pet tisuća sudionika/ca).

O skupu takve veličine ne bi bilo moguće iscrpno izvijestiti čak ni izvjestiteljskom timu, no već i analiza materijala priređenih za službene sastanke članstva dopušta stvaranje prilično pouzdane slike o zastupljenosti istraživačkih interesa u suvremenoj europskoj sociologiji. Izvješće predsjednika ESA-ina Odbora za istraživačke mreže Thomasa Eberlea pokazalo je tako da su njezine najbrojnije istraživačke mreže (eng. *research networks*) one za kulturu (86 članova/ica), migracije (78 članova/ica) i kvalitativne metode (68 članova/ica). Istraživačke mreže koje se bave obitelji, sociološkom teorijom, umjetnošću, okolišem, starenjem i mladima imaju između 62 i 54 članova/ica. Istraživačke mreže koje se bave obrazovanjem, profesijama, političkom sociologijom, rasizmom, potrošnjom, ekonomskom sociologijom, te ženama i rodom, imaju između 49 i 40 članova/ica, a one koje se bave religijom, komunikacijama, emocijama, zdravljem, djecom, znanosti, socijalnom politikom, industrijskim odnosima, rizikom, društvenim pokretima i biografijom između 39 i 30 članova/ica. Po brojnosti članstva, na začelju su istraživačke mreže koje se bave seksualnošću, globalizacijom, rodnim pitanjima na tržištu rada, kritičkom političkom ekonomijom, katastrofama, sportom, usporednim proučavanjem europskih društava te društvima jugoistočne Europe. Ove istraživačke mreže broje manje od 30 članova/ica.

Valja napomenuti da su neke članstvom razmjerno skromne istraživačke mreže u dijelove programa koje su

organizirale privukle velik broj priopćenja (primjerice, ona za sociologiju potrošnje, koja broji 40 članova/ica, na svojim je zasjedanjima ugostila čak 105 priopćenja). No, bez obzira na to, sam podatak o brojnosti članstva ipak svjedoči o razmjernoj snazi pojedine skupine, jer se one – između ostaloga – na toj osnovi i financiraju.

Povećana važnost istraživačkih mreža. Kad je riječ o redovitim aktivnostima pojedinih istraživačkih mreža, valja spomenuti da su – između prethodne ESA-ina konferencije u Lisabonu 2009. i konferencije u Ženevi 2011. godine – čak 22 od 35 istraživačkih mreža organizirale vlastite tematske konferencije (tzv. *mid-term conferences*). Broj sudionika/ca i priopćenja na tim konferencijama varirao je od samo 7 do 223, a najčešće je bio razmjernan veličini jezgre pojedinoga istraživačkog interesa u formalnom članstvu ESA-e.

Vodstvo ESA-e smatra da formalno članstvo u pojedinoj istraživačkoj mreži služi kao način izražavanja interesa za pojedinim područjem te na temelju toga pristupa procjenama relevantnosti pojedinih istraživačkih tema za cjelokupnu organizaciju. Primjerice, istraživačka mreža posvećena izučavanju fenomena globalizacije nekoliko je godina bila neaktivna, ali se – upravo u trenutku kad je mreža trebala biti uklonjena iz kolektivnog članstva u ESA-i – u nju prijavilo 29 članova/ica te se tako stvorilo osnovu za njezinu revitalizaciju.

Iako je naglasio da brojnost istraživačke mreže nije ni u kojem smislu povezana s kvalitetom rada u njoj, Eberle

je ipak pozvao 898 članova/ica ESA-e koji u prethodnom razdoblju nisu bili uključeni u zasebne istraživačke mreže da se povežu s nekom od njih i aktivno pridonese profiliranju grana kojima se pojedine mreže bave. Zaključeno je također da koordinator/ica pojedine mreže ne bi trebao/la biti na dužnosti dulje od četiri godine, da u rad vodstva mreže valja na vrijeme uključivati mlađe članove/ice te da njihovi odbori moraju biti sastavljeni od predstavnika/ca najmanje četiriju europskih zemalja.

Konferencija ESA-e u Ženevi osobito je istaknula ulogu istraživačkih mreža i stoga što im je prvi put omogućeno ne samo uobičajeno predlaganje predavača/ica za zasjedanja koja se obraćaju ukupnom članstvu, nego i organizaciju takvih zasjedanja oko tematskih područja koja su aktualno u središtu njihova interesa. Budući da su, uz prethodno spomenuta 2364 priopćenja, na konferenciji organizirana 4 plenarna, 12 poluplenarnih i 12 posebnih zasjedanja, posjećivanjem već i nekih od tih događaja mogla se steći vrlo informativna slika o tome što vodstva i članstva pojedinih istraživačkih mreža smatraju relevantnim i aktualnim u svom području.

Naglasci izlaganja. Izvješće koje slijedi ograničit će se, dakako, na spoznaje i dojmove koje sam stekao na zasjedanjima koje mi je fizički bilo moguće posjetiti tijekom četiri dana trajanja konferencije. Bez obzira na to što je riječ o ograničenom uvidu u cjelinu događaja, na temelju posjeta pojedinim zasjedanjima i brojnih kontakata s dru-

gim kolegama/icama ipak je moguće donijeti i procjene općenitije naravi. Temeljna među njima je da je došlo do stanovitog pomaka od donedavno dominantnoga socioekonomskog diskursa prema diskursu koji je znatno više politički obojen.

Drukčije rečeno: umjesto preokupacija i pristupa analizi do kojih je bilo došlo pod dugogodišnjim ideološkim pritiskom »neoliberalnog« predznaka, na konferenciji u Ženevi bio je očit povratak tradicionalnijim »europskim« vrijednostima racionalnog vođenja politike u službi javnog interesa. U ovom pogledu, opći ton priopćenja europskih sociologa/inja definitivno se razlikuje od službenih dokumenata Europske unije, koji su još uvijek obilježeni »socioekonomskim« i »socijalno-poduzetničkim« diskursom. S ESA-ine konferencije upućen je poziv članstvu na pojačano djelovanje u vlastitim sredinama i učinkovitije organiziranje na europskoj strukovnoj razini.

Kad je riječ o samom vrhu ESA-e, predsjednica na odlasku Anália Torres sa zadovoljstvom je ustvrdila da se u dvogodišnjem razdoblju između konferencija u Lisabonu i Ženevi (2009–2011.) članstvo ESA-e udvostručilo. Ovakav je rezultat postignut i zahvaljujući vrlo aktivnoj politici vodstva organizacije, koja je provodila zaključak iz Lisabona da postoji potreba institucionalnog okrupnjivanja, da bi se glas sociologa/inja bolje čuo na europskoj političkoj sceni. U svom nastupnom govoru u Lisabonu Torres je bila iznijela viziju ESA-e »kao inkluzivnijeg pro-

stora, koju će svaki europski sociolog/inja prepoznati kao svoj prirodni dom, bogato i raznovrsno mjesto razmjene znanja i živih rasprava«.

Dvije godine kasnije smatra da je udruga znatno bliže tom cilju, no upozorava da su sada narasle i potrebe za tim da udruga ima »strategiju kao kolektiv«. Ona ne bi smjela biti samo interna, nego se mora postići i mjerama usmjerenim na instancije izvan ESA-e. Jedan od takvih koraka »eksternalizacije« djelatnosti, usmjeren na povećavanje njezine vanjske vidljivosti, bilo je aktivno suprotstavljanje znanstvenim javnim politikama Europske komisije. ESA se pridružila platformi »protiv smanjivanja društvenih znanosti u Europi« i izravno obratila ravnatelju generalnog direktorata za znanost i inovacije EK-a Robert-Janu Smitsu, koji je u svom odgovoru na predstavku naznačio da u ovom pogledu ESA treba biti povlaštena sugovornica direktorata. Zajedno s nacionalnim udrugama ESA je potpisala i zajedničku izjavu o postavkama preliminarnoga strategijskog dokumenta (»zelenog papira«) EU u području financiranja znanosti. Predstavnic/e udruge također su redovito sudjelovali u radu koordinacije znanstvenih udruga okupljenih pod nazivom Inicijativa za znanost (*Initiative for Science*), iz koje je 2007. izrastao Europski savjet za znanost (*European Research Council*).

Novi predsjednik ESA-e Pekka Sulkunen, najavio je da će nastaviti programsku liniju koja strukovno društvo vidi kao aktivnog sudionika i komentatora društvenih procesa, a ne samo kao

organizaciju koja u pravilnim vremenskim razmacima organizira konferencije. U odgovoru na retoričko pitanje o tome može li sociologija uopće nešto reći o društvu koje je sve nepreglednije i sve više fragmentirano, ustvrdio je da su priopćenja i predavanja izložena na ženevskom skupu najbolji potvrđan odgovor. Sociologija je, prema Sulkunenu, danas možda relevantnija nego ikad, samo vlastite spoznaje mora učinkovitije predočiti široj javnosti.

Budućnost kapitalizma. Da je šira javnost bila nazočna na zasjedanjima strukovnog društva u Ženevi, zacijelo bi je osobito zainteresirala izlaganja posvećena budućnosti kapitalizma i socijalne države na globalnoj razini i u Europi. Plenarno izlaganje Sylvije Walby razmotrilo je temu s motrišta koje smatra da je – unatoč trendu globalne unificiranosti koju promiču »međunarodne financijske ustanove« – na djelu ipak još uvijek nekoliko vrsta kapitalizma: jedan od njih svakako je neoliberalni kapitalizam, u razmatranju kojeg kapital ne valja shvaćati kao pasivan, nego kao osnovu aktivnoga političkog projekta usmjerenog na demontiranje prepoznatljivih elemenata socijalne države poput javnog obrazovanja i zdravstvene zaštite. Neoliberalna ideologija danas je nazočna i u sindikatima i organizacijama civilnog društva, upravo stoga što izostaje potpora socijalne države njihovoj djelatnosti. Walby smatra da je neoliberalizam projekt s jakom rodnom dimenzijom, jer je usmjeren na uskratu javne potpore slabijima u sustavu, što izravno pogađa žene.

Socijaldemokracija, kao druga vrsta pristupa kapitalizmu, također je rodno utemeljena, ali ipak znatno povoljnija po interese žena. Nažalost, socijaldemokratske stranke sporo i neučinkovito odgovaraju na neoliberalni izazov. To je osobito zabrinjavajuće stoga što se financijski kapital prilično lako odupire pozivima civilnog društva na makar minimalnu regulaciju financijskih tokova i procedura. Treća, pak, vrsta kapitalizma koju Walby prepoznaje na globalnoj sceni jest ksenofobni, protekcionistički i autoritarni kapitalizam, koji u jednoj verziji podrazumijeva hegemoniju Sjedinjenih Država i neoliberalne ideologije, a u drugoj »nejoš-demokratsku« Kinu.

Ove tri vrste kapitalizma valja suočiti s trima velikim krizama današnjeg vremena (financijskom krizom, krizom okoliša te općenitim porastom nasilja). U takvom suočavanju, naziru se četiri moguća scenarija neposredne budućnosti. Onaj koji bi predstavljao kraj ljudske civilizacije valja odbaciti kao intelektualno neodrživ. Preostaju: daljnje jačanje neoliberalizma, autoritarni protekcionizam i socijaldemokracija. Prema Walby, potonji scenarij socijaldemokratske budućnosti nije posve nemoguć, barem kad je o Europi riječ. Pitanje je jedino jesu li ustanove EU, koje mjestimice služe kao korektiv neregularnosti tokova kapitala, dovoljno snažne za suprotstavljanje ne samo međunarodnim financijskim ustanovama, nego i bastionima neoliberalizma u svom sastavu, poput Velike Britanije. Unija se, kao politički projekt, pokazala uspješnom

jer je održala mir u Europi nakon Drugoga svjetskog rata: tek će se vidjeti je li sposobna oduprijeti se agresivnoj neoliberalnoj ideologiji i praksama.

Budućnost obrazovanja. Zoran primjer sukoba ideologija koji je upravo na djelu na europskom kontinentu predstavljala je rasprava nakon zapaženog predavanja Richarda Müncha o obrazovanju kao ključnom čimbeniku međunarodne kompetitivnosti. Nakon pregleda obrazovnih praksi i ideologija koje su se smjenjivale na putu od države blagostanja prema »natjecateljskoj državi«, Münch je naglasio neodrživost upotrebe obrazovnih politika kao zamjene za društvene politike, koja je urodila istodobnim porastom broja visokoobrazovanih i broja mladih koji su nezaposleni. Jednako tako, kritizirao je neoliberalnu usredotočenost na ishode (*output*) a ne na ulaganja (*input*) u sustav.

Jedan od mehanizama koji su bili u središtu Münchova kritičkog izlaganja bili su i PISA testovi, koje smatra odgovornim za »kolonizaciju nastavnih planova« diljem svijeta sadržajima koji smanjuju opću obrazovanost a ne pridone nose povećanju zaposlenosti. Obrazovanje se, u optici PISA-e, sve više shvaća kao »priprema za testove«, a testovi kao instrument »transnacionalizacije« obrazovanja i uništavanja nacionalnog monopola u tom području na koncu služe ponajprije tomu da bi se popravile statistike OECD-a a ne položaj onih koji se obrazuju.

U raspravi koja je uslijedila, Andy Green izrazio je svoje čuđenje time što

sociolog govori u tako negativnom tonu o nečemu što je ipak niz potencijalno korisnih numeričkih podataka. Složio se s time da je PISA dio »neoliberalne performativnosti«, no čini mu se da je ipak riječ o podacima koji se mogu iskoristiti i u dobre svrhe: pita se zašto Nijemci ne iskoriste rezultate PISA-e za promicanje društvenih politika koje bi omogućile poboljšanje obrazovanja za one koji su hendikepirani u njemačkom sustavu, primjerice praksom ranog odvajanja onih koji će se školovati u gimnazijama i onih koji će se školovati u strukovnim školama?

Münch je odgovorio da bi se podaci PISA-e doista mogli upotrijebiti za promicanje socijaldemokratskih načela, jer se pokazuje da rezultati testova u SAD-u znatno zaostaju za postignućima u zemljama poput Kanade i Australije. Složio se i s tim da je OECD nešto više od mehanizma provedbe neoliberalne politike, no naglasio je da poanta njegova izlaganja u nečemu nadilazi podjednako neoliberalnu politiku i njemačku politiku ranog odvajanja polaznika/ca gimnazijskog i strukovnog obrazovanja. U središtu njegova interesa je to što smatra da obrazovne politike zasnovane na testovima nisu, same po sebi, pretpostavka boljeg obrazovanja i uključenosti, nego mogu poslužiti i vrlo često služe upravo kao mehanizam isključivanja. U raspravi koja je ostala bez zaključka, pokazalo se da su polazišta pripadnika/ca različitih škola mišljenja, kulturnih tradicija i ideoloških matrica unutar širega europskog »spremnika« ponekad toliko udaljena da

jednostavno nema ostataka zajedničkog prostora na kojem bi se dijalog mogao odvijati.

Globalizacija, nesigurnost, ranjivost. Poticajna rasprava o tome što sociologija može učiniti da bi se promijenilo aktualno stanje svijeta razvila se nakon zasjedanja u kojem su o životnim tijekovima u turbulentnim vremenima govorili pozvani predavači iz SAD-a (Dale Dannefer, Hannah Brückner) te Hans-Peter Blossfeld, koji je u svom izlaganju komentirao i uspoređivao rezultate velikog istraživanja (64 istraživača, šest objavljenih knjiga na temelju rezultata) o »globalnom življenju« i fleksibilnim karijerama, s posebnim osvrtom na prijelaz iz mladenačke dobi u radno aktivno doba. Rezultati istraživanja pokazuju da se globalizacijska nesigurnost kanalizira prema specifičnim skupinama. Mladi su, primjerice, nedvojbene »globalizacijski gubitnici« i prije nego što nađu zaposlenje po pravilu ih očekuje »moratorij« dug pet do šest godina. Nadalje, iako žive u objektivno različitim društvenim kontekstima (»neoliberalnom« i »socijaldemokratskom«), s drukčijim mehanizmima potpore, mladi u SAD-u i Danskoj pokazuju isti osjećaj nesigurnosti zaposlenja i pritisak donošenja odluka s dugoročnim posljedicama u kratkom vremenskom roku. Razlog tomu je, između ostaloga, spomenuti »moratorij«, nakon kojega mladi na Zapadu, ako su obrazovani, mogu efektivno i profitirati od globalizacije. Na Istoku Europe promjene globalizacijskog predznaka su, međutim, vrlo dramatično pogodile upravo mlade.

Iako su i izlaganja američkih gostiju o mogućem prilogu sociologije proučavanju »ranjivosti« (Brückner) i »kumulativne nepovoljnosti položaja« (Dannefer) u raspravi označena kao podsjetnik na »intervencionističke« mogućnosti discipline, zanimljivo je primijetiti da su se primjeri i upotrijebljena literatura u okviru njih odnosila isključivo na društvena kretanja u SAD-u, za razliku od Blossfeldova pokušaja kontekstualiziranja europske situacije u širi globalni kontekst i nalaženja lokalnih rješenja u odnosu na procese koji nadilaze lokalne tradicije. »Društvena Europa pod pritiskom«, barem kad je o sociologiji riječ, očito manje izolacionistički i egocentrično vidi svoj položaj u globalnim odnosima od aktualnog vojnog i ideološkog hegemonu. O stanovitosti kulturnoj zatvorenosti predstavnika/ca američke sociološke struke možda svjedoči i podatak da je na konferenciji bilo registrirano svega 67 osoba sa stalnim prebivalištem u Sjevernoj Americi (2,4% sudionika/ca), dok je primjerice iz Azije na konferenciju došlo 299 osoba (10,72% sudionika/ca).

Od CO2 do klasnih sukoba. Ako su načini »upravljanja nesigurnošću« i izlaženja na kraj s »ranjivostima međuzavisnosti« drukčiji na različitim stranama svijeta, jedno bi mu trebalo biti zajedničko: briga za stanje okoliša. Svoje izlaganje o tome kako se pojedina društva »energiziraju« u globalnom kontekstu, John Urry posvetio je kraju »režima visoke energičnosti« koji je omogućavao brza putovanja i služio kao instrument globalizacije. Uz vodu

i hranu kao resurse, opskrba energijom koja omogućuje mobilnost i industrijsku proizvodnju postala je glavnom temom »duboke globalizacije« u koju ulazimo. U njoj će neke od glavnih tema postati opadanje mobilnosti na koju smo se u međuvremenu bili navikli i uloga država u oblikovanju »postugljičnog« društva. U svijetu u kojem su sve države međusobno povezane (uz moguću iznimku Sjeverne Koreje), svi će osjetiti posljedice toga što Kina i Indija neće učiniti ono što bi bilo dobro za njihove građane/ke: smanjiti potrošnju energije. »Umreženi kapitalizam« sve se brže kreće prema stanju u kojem se može definirati kao polje proizvodnje nejednakosti, a povećana potrošnja energije uistinu prijeti opstanku.

Iako je dio publike te tvrdnje doživio kao poluapokaliptične, u kontekstu je konferencije važno da su možda pružile drukčiji pogled na mogućnost obnove socijaldemokratskog projekta u Europskoj uniji, koji je u svom izlaganju kao mogućnost izložila već spomenuta Sylvia Walby. To što, kako kaže Walby, zemlje EU u prosjeku troše tek polovinu energije od prosjeka SAD-a (a Švedska i znatno manje), možda i jest znak stanovite nade za obnovu drukčijeg pristupa životu i resursima od neoliberalnog ili autoritarno izolacionističkog, no taj znak moguće europske posebnosti u pokušaju stvaranja uređenog svijeta dobiva drukčiju dimenziju kad se promotri u svjetlu Urryjevih navoda.

Na poteškoće u obnovi socijaldemokratske vizije u Europi implicite

upućuje i izlaganje Martina Kohlija o pritiscima kojima je izložen model međugeneracijske solidarnosti na kojoj se on zasnivao u važnom aspektu redistribucije prihoda. Kohli je naveo niz razloga, od jaza u političkoj participaciji (mladi ne sudjeluju) do poteškoća u definiranju »generacije« u uvjetima drastične promjene uvjeta u svijetu rada i potrošnje, podjednako u »liberalnim« i »socijaldemokratskim« društvenim kontekstima u Europi. Kohli smatra da se u aktualnoj preraspodjeli poreznih sredstava premalo osigurava za djecu i mlade, iako dakako nema razloga da se starijima oduzimaju stečena prava. No, unatoč toj potrebi, definiranoj u dobnim kategorijama, Kohli smatra da je temeljno aktualne i očekivane buduće sukobe oko preraspodjele promatrati prvenstveno kroz klasnu, a ne više generacijsku optiku.

Od mreže do mreže. U prikazu ograničene veličine nije moguće detaljno prikazati čak ni rad onih zasjedanja istraživačkih mreža koje pojedinačni/a sudionik/ca konferencije može fizički posjetiti tijekom trajanja skupa. Stoga na koncu samo nekoliko napomena o općenitim trendovima koje se moglo uočiti, bez zalaženja u specifičnu tematiku pojedinih mreža. Ponajprije, kao i na kongresima ISA-e bilježi se velik interes za kvalitativne metode, a izlaganja u brojnim zasjedanjima posvećenim toj tematici variraju od površnih izvješća o terenskom radu (koja su ipak u manjini), do vrlo precizno definiranih i metodološki kompleksnih istraživačkih dostignuća (u ovom smislu bili su oso-

bito zapaženi plodni naponi u području vizualne sociologije).

Kad je riječ o kvantitativnim metodama i tehnikama istraživanja, u dijelu izlaganja u području sociologije kulture i umjetnosti moglo se primijetiti odviše veliko povjerenje mlađih istraživača/ica u to da rezultati osigurani upotrebom tehnološki kompleksnih instrumenata mogu zamijeniti i nadići »zastarjela« teorijski utemeljena istraživanja iz druge polovine prošlog stoljeća. Tomu su pristupu, usmjerenom na gotovo psihološku registraciju kognitivno-emotivnih odgovora na umjetnička djela i izložbene prostore, u zasjedanjima bili suprotstavljeni primjeri interpretativno kompleksnih aktualnih istraživanja zasnovanih na »klasičnim« pristupima, što je dovelo do plodne razmjene mišljenja u formalnim i neformalnim raspravama koje su uslijedile.

Još jedna načelna podjela koja se mogla primijetiti u nizu zasjedanja različitih istraživačkih mreža, ona je na teorijski kompleksno i sveobuhvatno utemeljena izlaganja (čak i u područjima u kojima se – zbog njihova primijenjenog karaktera i usmjerenosti na javne politike – takva kompleksnost ponekad ne očekuje) te izlaganja koja vrlo parcijalno i bez širih teorijskih referenci pristupaju istraživačkom problemu. Unatoč tomu, čak i takva izlaganja, posvećena europskim temama, pridonijela su spoznajama sudionika/ca o aktualnom stanju europskih društava, što je na koncu jedna od temeljnih svrha udruge koja je konferenciju organizirala.

Mirko Petrić

*Odjel za sociologiju,
Sveučilište u Zadru*